

Články o sovětské praxi v Úhoru

Časopis Úhor (s podtitulem *Kritická revue literatury pro mládež*) věnovaný dětem a mládeži začal vycházet roku 1913 a přispívala do něj věhlasná jména té doby: Svoboda, Skála, Topol, Rambousek, časopis vznikl za vedení Suka. Později o své divadelní zkušenosti psala taktéž významná režisérka a divadelní ředitelka Míla Melanová.

Úhor se nevěnoval jen českému území, ale postupně začal čtenářům nabízet také vhled do literatury a divadla pro mládež ve Francii, Německu, dokonce od zahraničního zpravodaje otiskl i zprávy o situaci americké literatury pro děti. Soustavně se Úhor věnoval také situaci v Rusku a během působení Úhoru vzniklo tedy několik článků (nejen) o literatuře a divadelnictví právě tam. Autoři těchto článků byli jak Češi (Velemínský, Hokeš, Hostáň aj.), obzvláště cenné jsou pro nás však dnes překlady ruských autorů Bachtina a Slankamenace.

Dle Slankamenace¹ je nutné, aby autoři dětské literatury byli opravdoví umělci a aby jejich díla byla natolik kvalitní, aby mohla sloužit i jako četba dospělým. Na rozdíl od literatury pro dospělé obsahuje literatura pro děti také něco navíc – to pro něj představuje společenskovýchovný ráz a účel těchto děl. Avšak okamžitě dodává, že „*výchovné tendence v dětské literatuře nesmějí nikdy být zdůrazňovány tolik, aby potlačovaly literaturu jako umění (...) a kniha pro děti nikdy nesmí být vtíravě didaktická.*“² Slankamenac propaguje realistickou literaturu a velmi tvrdě odsuzuje fantaskní prvky. Ty podle něj nemají místo v dětské literatuře, protože se nevyskytují v běžném životě a dětská literatura má děti připravovat na skutečný život. Skutečný život zde popisuje jako „*průměrný, normální, lidský*“³, v pohádkách se však děti setkávají s bytostmi kouzelnými, na kterých není nic lidského – mravní síla, fyzické schopnosti a dokonce ani vzhled, který je často výrazný,

---

¹ SLANKAMENAC, P. Dětská literatura v Rusku. *Úhor*. 1929, 17(3-4), 45-48.

² SLANKAMENAC, P. Dětská literatura v Rusku. *Úhor*. 1929, 17(3-4), 45-46.

³ SLANKAMENAC, P. Dětská literatura v Rusku. *Úhor*. 1929, 17(3-4), 46.

groteskní, nebo dokonce zvířecí. Především však pohádkám vyčítá časté používání nadlidské a nadpřirozené síly. To dle Slankamenace v dětech podporuje pocit, že dobra lze dosáhnout pouze použitím této nadpřirozené síly a nikoli vlastním přičiněním. Z dnešního pohledu má tato teorie spoustu děr, autor teze vůbec nezohledňuje důležitost rozvoje imaginace, které tyto „cizí“ světy u dětí vyvolávají. Lze s ním však souhlasit v nevěrohodnosti a černobílosti některých postav, které jsou jasně dané jako zlé, či dobré. Toto dobro či zlo je v srdci postavy zabydlené od jejich narození, je tedy bezdůvodné a neproměňuje se v průběhu života. Oba protipóly jsou přehnané, dobro je „*bezkrevné, nasládlé a změkčilé*“⁴, zlo naopak až sadistické. Liská povaha je však mnohoznačná a obsahuje v sobě často i protikladné vlastnosti.

Dítě rovněž většinou postrádá v pohádce postavu s níž by se mohlo ztotožnit, postavám dětí chybí hravost a nezbednost. Slankamenac upozorňuje, že v ruských pohádkách se jako cíl a nejvyšší štěstí povětšinou bere carská moc a bohatství, naopak zlobivé děti čeká žebrota. Pohádky tak obsahují podprahové sdělení, že míra štěstí se zvyšuje s mírou majetku a obráceně.

Slankamenac však také některé příběhy vyzdvihuje, především ty, jež splňují jeho kritéria. Jako prospěšná vidí díla, která obsahují technické či praktické popisy činností jakými jsou např. ražení peněz nebo vynálezy ruského vynálezce Alexandra Stefanoviče Popova (podporování národní hrdosti a sebevědomí rovněž vnímá jako podstatné). Zvláště si cení povídky Miška Dodonov o mladém chlapci, jehož rodina přežívá o velké bídě a hladu. Miška se společně s přítelem vydává na cestu za prací, při které prožívá mnoho útrap a jeho kamarád umírá. Miška se však po čase vrátí domů s jídlem, na které si vydělal prací a je schopný zajistit své rodině alespoň na nějaký čas přežití. Výchova k pracovitosti je zde důležitým motivem, který stejně jako některé další Slankamenacovy názory odpovídají duchu doby.

Zajímavé je pozorovat, co se o ruské praxi píše v Úhoru z pozice českých autorů. E. S. Hokeš si ve článku Dětské produkční knihovnictví v SSSR⁵ všímá dvojího úkolu dětské literatury v Rusku – vychází z potřeb dítěte a musí vyhovět jeho psychologii, zároveň (jako vše v oné době) musí přispívat k plánu vybudování nové generace. Knihy mají učit lásce k práci, jak již zmiňuje Slankamenac, dále podpořit kolektivní přemýšlení a upozadit ego a individualismus.

---

⁴ SLANKAMENAC, P. Dětská literatura v Rusku. *Úhor*. 1929, 17(3-4), 47.

⁵ HOKEŠ, E. S. Dětské produkční knihovnictví v SSSR. *Úhor*. 1934, 22(4), 59-61.

Zajímavé však je, k čemu dospěli autoři studie vytvořené za tímto účelem. Tyto studie se prováděly v dětských čítárnách a dětských klubech. Děti o pokusu nevěděly a mohly kdykoli odejít, jejich nepozornost nebo bavení byly rovněž součástí pokusu.

Dle oné studie je svět dětí rytmický a je proto důležité dětem ukázat rytmiku také v literatuře, aby přilákala a udržela jejich pozornost. Rytmus práce zde autoři připodobňují k rytmu barev, zvuků, pohybu a slova. Další poznatek se týká dětí do 6 let, které jsou typicky velmi motorické, vizuální podněty je však brzy unaví. Je proto důležité vzít to v potaz a např. napodobovat s dětmi pohyb lidí v knize či zvuky zvířat (místo pouhého předčítání a ukazování obrazů, tedy *hrát*).

K. Velemínský hovoří o své návštěvě do Oddělení pro dětskou četbu, jež sídlil v Moskvě.⁶ Tento ústav sbíral díla pro mládež z celého světa a to v originálním znění, rovněž pořádal výstavy cizojazyčných knih pro děti, například japonských či německých. Oddělení pro dětskou četbu navrhovalo Státnímu nakladatelství co překládat a případně jak daná díla ilustrovat. Taktéž se věnovalo výzkumu dětského čtenářství, zajímalo se jak čtenost ovlivňuje pohlaví, to jestli dítě pochází z města či vesnice, zda patří k nějakému zájmovému spolku a rovněž jak vkus ovlivňuje to, z jak majetné rodiny dítě pochází. Ústav rovněž pořádal sjezdy a porady o literatuře a knihovnictví pro mládež. N. Bachtin zde měl přednášku o československé literatuře pro mládež.

Tomáš Henek napsal pro *Úhor* článek o dětských divadlech v Rusku⁷, ve kterém čerpal především z Bachtina. Do roku 1917 se divadelní představení pro mládež konala jen velmi zřídka a to ve větších městech. Herci byly výhradně děti samy. Po roce 1917 se začaly zřizovat dětská divadla, jejichž repertoár měl být dobrodružný a pohádkový (později však přešel v téměř realistické hry ze života pionýrů, opuštěných dětí aj.). První státní dětské divadlo vzniklo v Moskvě v roce 1920, následovalo divadlo („Státní divadlo mladých diváků“) v Leningradě (dnešním Petrohradě) otevřené v roce 1922. V tomto divadle působil Bachtin jako pedagogický ředitel.

---

⁶ VELEMÍNSKÝ, K. Ústředí pro dětskou literaturu v Moskvě. *Úhor*. 1929, 17(8), 133-135.

⁷ HENEK, Tomáš. Dětská divadla v Rusku. *Úhor*. 1932, 20(2), 71-72.

Divadelní hry jsou děleny do tří skupin podle věku dětí. První skupinu tvoří děti od 5 do 8 let, pro něž jsou organizována představení maňásková, která mají děti připravit pro divadlo živých herců. Dětem od 9 do 13 let hrají již herci z povolání a to hry romantické, historické a revoluční. Pro starší děti se doporučuje hrát klasika – dle Henka např. Molière nebo Schiller, či hry současných ruských autorů.

Zakladatelka moskevského divadla Natalie Sacová je v Úhoru brána jako vzorný příklad přístupu k dětskému divákovi. Uvědomuje si, že věkové rozdíly mezi dětmi znamenají rozdíly v chápání a že pozornost dětí je velmi těkavá. Shromažďuje u sebe kromě dramatiků rovněž pedagogy a psychology. S dětmi se v jejím divadle pracuje i před představením a o přestávkách, kdy se hrají hry, tančí, zpívá, děti dostávají hádanky či různé soutěže. Moskevské divadlo hrálo denně a vešlo se do něj 800 diváků. Po jeho vzoru založila Míla Melanová roku 1935 Pražské dětské divadlo.

V roce 1927 otiskl Úhor Bachtinův článek Ruská dramatická literatura pro mládež v překladu K. Velemínského.⁸ Porovnává zde ruskou dramatickou literaturu pro mládež před a po revoluci. V období mezi lety 1912-1917 bylo vydáno přibližně 350 her pro dětské divadlo, z nichž převažovaly hry fantastické a pohádkové. Kvalitu těchto her Bachtin poměrně shazuje – literární stránka těchto děl byla dle něj nevalná a v divadle se je snažili zachránit výpravou, kostýmy, dekoracemi, písněmi a tancem. Po revoluci vychází her pro děti méně, v roce 1918 pouhých 19, v roce 1925 však již 78. Úroveň her se dle Bachtina příliš nevylepší, výrazně se však proměnil jejich ráz. Počet pohádkových a fantastických her rapidně klesá, narůstá počet her historicko-revolučních a především skautských.

Bachtin se zmiňuje také o autorech literatury pro mládež. Divadelní hry většinou píše ochotníci, kteří mají zkušenost s dětským divadlem jako herci. Autorů dětských her z povolání je jen velmi málo. Podobná situace platila v té době i u nás, kdy hry psali např. Václav Vaňátko, Václav Ryšánek nebo také již výše zmiňovaná Míla Melanová.

Na divadelních hrách pro děti spolupracují s divadelními odborníky také pedagogové a školy pořádají návštěvy divadel. Bachtin však dospívá k názoru, že *dětské divadlo musí vycházet*

---

⁸ BACHTIN, N. Ruská dramatická literatura pro mládež. *Úhor*. 1927, 15(8), 123-126.

*z dětské hry, nikoli z hereckého řemesla.*⁹ Dětské divadlo nepatří na profesionální divadelní jeviště, jež obsahuje oponu, dekorace aj., ale do školních síní, kde mají dekorace nahradit židle, stoly, okna. Děti se nemají jako herci učit text, ale improvizovat. Dospělí mohou dodat dětem fabuli, kterou pak děti rozvedou ve své hře, dospělí by však jinak neměli zasahovat do jejich hry.

V tom se dle Bachtina liší dětská představení s dětskými slavnostmi, která je nutné připravit a organizovat. Tyto slavnosti se rovněž musely uzpůsobit době. Sólová vystupování byla zakázána, přednes musel být kolektivní a nikoli individuální. Místo tance se zavádí sportovní a tělocvičná cvičení. Při těchto slavnostech se kromě přednášek a recitací konají taktéž hry. V inscenacích se objevují nové masky, nikoli však divadelní masky známé z italské *commedia dell'arte*, ale masky sociální: měšťák, fašista, lichvář, kněz, skaut, dělník, rolník, revoluční voják, komunista. Tyto společensko-politické slavnosti byly v oné době velmi časté.

V jiném článku Bachtin pojednává o dětských kinech v SSSR¹⁰. Ta dlouho neexistovala a tak děti chodily do kin pro dospělé, což mělo dle Bachtina nepříznivý vliv na jejich vývoj. Také tvrdí, že dětská divadla vznikla právě za tím účelem, aby děti odvedla od věcí pro ně nevhodných. Zvláštní kina pro děti se začala v Rusku otevírat v roce 1932 podle nařízení Rady národních komisařů. V době vzniku Bachtinova článku (tedy v roce 1936) bylo dětských kin v SSSR již přes padesát, z toho šest v samotné Moskvě. Města, jež neměla dětská kina, měly povinnost pořádat představení pro děti v ranních hodinách v kinech pro dospělé.

Bachtin vidí jako jeden z hlavních problémů ruských kin nedostatek vhodných filmů pro děti. Na rozdíl od divadelního světa, kde existuje dostatek ruských vzorů a dlouholetá tradice, ruská kinematografie je v oné době poměrně mladá a ještě hledá svoji tvář a ikony. Dětské filmy podléhají cenzuře a některé jsou z důvodu zařazení nevhodných („nevýchovných“) scén vzaty z oběhu, např. film *Zlatý med*. Režiséra *Zlatého medu* - Vladimira Petrova¹¹, naopak chválí za dětské filmy *Leninova adresa* (1929) a *Fric Bauer* (1930).

---

⁹ BACHTIN, N. Ruská dramatická literatura pro mládež. *Úhor*. 1927, 15(8), 124

¹⁰ BACHTIN, N. Dětské kino v SSSR. *Úhor*. 1936, 24(2-3), 33-34.

¹¹ Tento režisér mimo jiné vyhrál Křišťálový glóbus na festivalu v Karlových Varech v roce 1949 za silně propagandistické filmy *Stalingradská bitva I.-II.*

Bachtin si spočítal, že na 30 milionů dětí, které mělo tehdejší Rusko, by bylo vhodné mít zásobu až 300 dětských filmů a vydávat 40-60 nových ročně. Avšak dětských filmů vzniklo do oné doby pouze 63 a ještě z nich bylo 17 odebráno z oběhu. Proto bylo vydáno nařízení, aby v roce 1936 tvořily dětské filmy 25% z celkové filmové produkce. V Moskvě a Leningradě vznikla zvláštní studia dětských filmů, v menších městech byla dětská studia zřízena při filmových továrnách. Na úpravě scén se podíleli spisovatelé pro děti nebo již zmíněná ředitelka moskevského dětského divadla Natalie Sacová.

Z předešlých odstavců je vidět, že Rusko děti nezanedbávalo a věnovala se jim, vznikala díla určená výhradně pro ně a to jak v literární, divadelní, tak filmové podobě. Tato díla však nevznikala se záměrem děti zabavit nebo pobavit, ale měla výchovný ráz. Díla neinspirovala děti k samostatnému přemýšlení, naopak se je snažila přeučit na jediný „správný“ způsob uvažování. Literatura, divadlo i film pro děti byly pro Rusko jistou investicí do budoucnosti, kdy vyrostou jimi vychovaní pracující a myslící lidé. Toto je nutné mít na paměti, hodnotíme-li početná sovětská díla věnující se dětem.